

Naturbetesmarker

– en resurs för dikalvsproduktionen

Foto: Emma Svensson

Dikor med kalv kan beta alla typer av naturbetesmark.

Naturbetesmarker är en resurs för dikalvproduktionen

Naturbetesmark är en viktig resurs för företag med betesbaserad nötköttsproduktion. Det finns goda förutsättningar att skapa en ekonomiskt hållbar produktion av nötkött genom att på ett bra sätt kombinera natur- och kulturvårdsintressen med en hög produktion av näringsriktigt bete och därmed en hög produktion hos de betande djuren.

Naturbetesmarker utgörs av hagmark som varit betad under lång tid, men också av strandängar, mosaikbetesmarker, alvarmarker samt skogsbete. Den biologiska mångfalden är mycket stor i de flesta typer av naturbetesmark och många växter, insekter och fåglar är beroende av att dessa marker bevaras för sin överlevnad. Betesdjur är en förutsättning för att markerna ska hävdas och därmed inte växa igen. Miljöersättningen för skötsel av betesmarker och slåtterängar syftar till att bevara markernas natur- och kulturvärden. De bidrar också till att göra det ekonomiskt intressant att sköta markerna.

Betesteknik och lämpliga marker

Dikor med kalv kan beta alla typer av naturbetesmarker under förutsättning att mängden näringsriktigt bete är tillräckligt stor för att täcka djurens behov för underhåll, tillväxt och produktion av mjölk.

Kor betar inte selektivt i det avseendet att de väljer ut vissa gräs eller örter, betestekniken är alltför grov för detta. Däremot kan de välja ut vissa områden i en fälla som de betar hellre än andra. Nötkreatur har bara tänder i underkäken och betar genom att samla in gräset med tungan och sedan slita av det. Gräset kan därför inte vara alltför kort om korna ska kunna få tag i det.

Betesuplägg med hänsyn till både produktion och flora

Bete är färskvara som har ett ”bäst före” datum. Gräsens förmåga till ständigt ny tillväxt ska tas tillvara. Förvuxet bete gör inte bara att korna betar mindre, de får dessutom i sig mindre med näring i varje tugga de tar. Betesmarkernas totala avkastning minskar också betydligt om betet får förväxa. Långt gräs ger skuggverkan och förnabildning, vilket kan påverka florans och faunan negativt. Det finns alltså fördelar både för produktionen och florans om markerna betas av kontinuerligt på försommaren då betestillväxten är stor. Undantag finns för vissa typer av mark som tormarksbackar, där den biologiska mångfalden gynnas av en sen första avbetning. Om du har möjlighet, släpp de djur som har lägst krav på näringsintag, t.ex. sinkor, i sådana fällor för den första avbetningen. Ibland kan det räcka med att du stängslar ifrån vissa delar av en fälla under början av betessäsongen för att förhindra en, ur naturvårdssynpunkt, för tidig avbetning.

Börja beta tidigt

Släpp djuren tidigt på bete, en bra grässvål tål att trampas på. Det är viktigt att korna är på plats då betestillväxten tar fart för att hinna med att utnyttja allt det näringsrika gräset. En riktlinje för dikor är att gräset ska vara åtta till tio cm när du släpper ut djuren. Det bästa är om vintergrovfodret kan följa med ut under en övergångsperiod.

Djuren ska ut tidigt på våren. Restaurerad betesmark färdig för påsläpp.

Så höjer du betets avkastning

Fållindelning underlättar en systematisk avbetning och leder till färre områden med förvuxet bete. Hur ofta du kan tillåta djuren att komma tillbaka till samma fålla avgörs av antalet kor med kalv i förhållande till antalet fållor och storleken på dem. Sambetning eller växelbetning med andra djurslag, så som får eller häst, är ett annat sätt som du kan höja betets avkastning på. Olika djurslag betar på olika sätt och markerna blir mer jämt avbetade med färre rator. Fördelningen av gödsel blir också annorlunda vid sambetning vilket gynnar växtligheten. Att parasittrycket också blir lägre är ytterligare än fördel.

Hur många djur per hektar kan jag hålla?

En diko behöver äta 10–15 kg torrsubstans per dag av ett bete med bra näringsmässig kvalitet (10,5–11,0 MJ/kg ts) när hon mjölkar. Hur många kor med kalv som du kan hålla per hektar naturbetesmark varierar med markens avkastning. Ett riktvärde kan vara 1,5 ko med kalv per hektar på försommaren och en halvering, d v s 0,75 ko med kalv, på sensommaren då betestillväxten avtagit. I praktiken finns det oftast överskott med bete på försommaren och brist på sensommaren. Har du möjlighet att köra i betesmarken kan maskinell putsning av någon, eller några, fållor vara ett sätt att inte låta betet förväxa på försommaren. En snabbare rotation av korna mellan betesfållorna kan också göra att mängden förvuxet bete minskar även om avbetningen per omgång blir något sämre.

På sensommaren kan du bli tvungen att stödutfodra med grovfoder eller komplettera med bete av vallåterväxt. Om du har miljöersättning får du välja marker där det är tillåtet. Vissa typer av naturbetesmark är mycket lågavkastande, t.ex. alvarmarker. På denna typ av mark behöver varje ko med kalv minst dubbelt så stor areal än den som nämnts ovan.

Du behöver vara extra uppmärksam på dina förstakalvare under betessäsongen. De unga korna kräver näringsriktigt bete i tillräcklig mängd inte bara för att kunna mjölka utan även för sin fortsatta egna tillväxt.

Salt måste finnas på betet. Ett järnrör har borrats ner i en sten och håller saltstenen på plats.

Kalvningstidpunktens betydelse för betesutnyttjandet

Kalvningstidpunkten påverkar behovet av bete. Tidigt födda, d.v.s. födda under januari och februari, tjurkalvar klarar inte att behålla sin höga tillväxt enbart på kons mjölk vid tiden för betessläpp. De behöver också äta ett näringsrikt gräs i tillräcklig mängd. Det innebär att du även måste ta hänsyn till kalvarnas behov av bete vid planeringen av antalet kor med kalv per fålla. Tidig kalvning medför alltså att du kan ha något färre kor per hektar än om du har sen kalvning.

När är det dags att avvänja kalvarna?

Avvänjningstidpunkten bör styras av tillgången på foder till kalvarna. Är betestillgången god och betet skött, dvs. kvaliteten på gräset är bra, kan kalvarna behålla sin tillväxt på mjölk och bete ända fram till sensommaren. Höstbete, oavsett typ av betesmark, är alltid näringsmässigt för dåligt för en stor dikalv att växa på. I början på september är det dags att avvänja, i första hand, tidigt födda tjurkalvar och ställa in eller förmedla dem. Alternativet är att låta dem gå kvar ute och fodra dem i en kalvgömma. Fri tillgång

Kalvningstidpunkten bestäms av den period tjuren tillåts gå med korna. Ta bort avelstjuren i tid på sensommaren så inga småkvigor blir tjuvbetäckta.

på bra grovfoder och/eller kraftfoder är det då som gäller. Tänk på att placera kalvgömmen på ett ställe där korna gärna uppehåller sig, t ex där vatten, salt och mineraler finns. Har du miljöersättning på dina betesmarker behöver du följa villkoren för ersättningen. På många marker är det inte tillåtet med tillskottsutfodring, förutom vid utsläpp på våren och installning på hösten.

Djur i ekologisk produktion ska ha förlängd utevistelse och kalvarna behöver därför gå kvar längre på bete. Utnyttja då de möjligheter till tillskottsutfodring som finns eller låt djuren beta vallåterväxt.

Dikor i lågt hull

Hullbedöm alltid dikorna i samband med att kalvarna avväns. Målet för betessäsongen är att dikorna ska avvänja en tung kalv på hösten utan att själv vara magra. Dikor i lågt hull vittnar om att betestillgången är för låg. Minska då antalet djur per hektar eller låt djuren även beta vallåterväxt. En diko som är frisk men i för lågt hull har fått för lite mat, oavsett om det gäller bete eller utfodring på stall. Har du låga avvänningsvikter på kalvarna kan det bero på att betet varit för dåligt för korna att mjölka på och/eller att kalvarna inte haft tillgång till näringsriktigt bete då de börjat beta på allvar. Har man lågavkastande naturbetesmarker, till exempel alvarmarker, kan det vara klokt att fundera över sitt djurmateriäl. Stora kor med stort inslag av de tunga köttraserna är då ofta mindre lämpliga. På högavkastande betesmarker passar alla raser lika bra.

Djurmateriälet anpassas efter betets avkastning. På strandängarna på Vinö säteri i Gamleby fungerar det bra med kor av tung köttras.

Dikor i normalt eller gott hull

Kor i normalt eller gott hull, hullklass tre till fem, kan gå kvar på betet till långt in på hösten efter att kalvarna avvants. Gräset är alltid blötare och innehåller mindre med näring på hösten och lämpar sig därför bra för kor som ska banta eller behålla sitt hull. Kor i lågt hull bör stallas in eller tillskottutfodras. Sträva efter att kon ska vara i normalhull, klass tre, vid kalvning.

Tabell 1

Hullklass	1	2	3	4	5
Synliga revben	alla	2–5	0–1	nej	nej
Synlig ryggrad o utskott	++	+	nej	nej	nej
Fett i droglapp	nej	nej	(nej)	+	++
Fett vid svansfäste	nej	nej	något	+	++
Muskelförlust	+	(+)	nej	nej	nej

Tabellen är hämtad ur ”Att hullbedöma dikor” Taurus 2007.

Fortsätt rotera korna mellan fållorna under hösten. Det finns en risk för att djuren trampar sönder grässvålen om vädret är regnigt och blött. Speciellt runt vattenkar och mineralådor är risken stor. Skadorna kan ge upphov till ogräshärdar i betesmarken vilka kan kräva en insats, till exempel manuell röjning innan ogräset sätter frö, nästkommande vår. Det är därför bra om du flyttar mineralådorna ibland. Undvik marker med känsliga växter.

Stängsel till dikor

En förutsättning för att ett elstängsel ska fylla sin funktion är att materialet är av god kvalitet. Välj en eltråd med diametern 1,6–2,5 mm, grövre trådar syns och håller bättre. Två trådar, 50–60 cm och 100–110 cm över marken, brukar fungera bra till dikor med kalv. Det kan inträffa att kalvarna hamnar på fel sida av staketet. Detta är dock inget stort problem och fördelarna med att inte ha en låg tråd som medför behov av grästrimning överväger. Om du behöver skydda djuren från rovdjursangrepp rekommenderas ett femtrådigt stängsel med max 20 cm avstånd mellan de tre nedersta trådarna. Rovdjur är inte särskilt benägna att hoppa över ett stängsel utan försöker i första hand ta sig in genom de nedersta delarna av staketet.

Taggtrådar måste vara väl sträckta för att inte orsaka

Det blir lätt söndertrampat runt mineralådor. Flytta därför på dessa då och då.

Metallstolpar nerborrade i berget är ibland en nödvändighet för att få staketet på plats.

Elstängsel vid strandängar. Överföring av el mellan två fällor där en vandringsled passerar.

Vattenkar med påfyllning från tank. Varna somrardagar är bakterietillväxten stor och daglig rengöring av karet ofta en nödvändighet.

skada. Byt alltid ut rostskadad taggtråd innan den bryts. En taggtråd får aldrig vara strömförande, men det är tillåtet att kombinera en taggtråd med en strömförande slät eltråd sittande på en distanshållare (0,15 m).

Använd helst grova hörnstolpar till alla typer av stängsel. Slå/tryck ner hörnstolparna till frostfritt djup, d v s minst 1 m. Om detta inte är möjligt gör hörnen istället med hjälp av stolpar och strävor. Mellanstolpar slås endast ner en liten bit i marken och avståndet mellan dem bör vara ca 4 m då terrängen är kuperad.

Vattenförsörjning direkt från naturliga källor

Alla nötkreatur ska alltid ha tillgång till friskt vatten i obegränsad mängd. Många naturbetesmarker innehåller sjöar och bäckar där djuren kan dricka. Naturliga vattenkällor kan torka ut under sommaren och måste därför kontrolleras fortlöpande under hela betessäsongen. En diko behöver dricka mellan 50 och 70 liter per dag. Även kalvarna behöver vatten. Trampar djuren sönder och gödslar mycket på vissa ställen i vattenbrynet kan du behöva stängsla bort dessa delar tillfälligt för att inte djuren ska dricka vatten med dålig hygienisk kvalitet. Detsamma gäller för ”sumphål” som förekommer i markerna och som nästan aldrig är lämpliga som vattenkällor till djuren. Betar djuren strandängar är det en stor fördel om djuren tillåts hålla tillbaka vassen så att en blå bård, öppet grunt vattenområde, bildas mellan den betade strandängen och vassen. Den blå bården är viktig för fåglar, insekter och andra vilda djur.

Vatten från kar och koppar

Det är många som använder vattenkar av olika slag under betessäsongen. På betesmarker som ligger avsides fylls karen ofta på från tank. Vattenkar tillåter flera individer att dricka samtidigt och från en vattenspegel vilket är positivt för djurens vattenintag. Vid varm väderlek behöver du rengöra vattenkaren flera gånger per vecka eftersom bakterietillväxten gynnas av värme. Låt inte heller vattnet stå i tanken i flera dagar under högsommaren.

I betesmarker som ligger nära bebyggelse är vattenkoppar, monterade på staket eller på särskilt uppsatta stolpar, ett alternativ. Det finns även flyttbara vattenbarer

att köpa där flera vattenkoppar monterats på en ställning som ställs ut i betesmarken. Det är viktigt att du kontrollerar flödet i vattenkopparna. Det bör vara minst tio liter per minut. Kontrollera också dagligen att vattenkopparna är rena från föroreningar. Antalet vattenkoppar måste anpassas till antalet djur. Vid för litet antal koppar riskerar de ranglåga djuren att bli utan vatten.

Dikor behöver inte avmaskas

Dikor har utvecklat en immunitet mot de mag- och tarmmaskar som lever i löpmage och tunntarm. Du behöver därför inte avmaska dina dikor annat än i undantagsfall.

Parasittrycket på beten, utnyttjat av nötkreatur året innan, är som högst tidigt på våren. Dikor klarar att beta ”smittade” beten tack vare sin immunitet. Vårfödda dikalvar livnär sig huvudsakligen på mjölk vid betessläpp och korna kommer att hinna ”dammsuga” betet på parasiter innan kalvarna börjar äta av gräset i någon större utsträckning. Ska kalvarna avmaskas bör det göras i samband med avvänjning och installning.

Kalvar födda under vintern diar mindre och betar mer direkt vid betessläpp. Har du marker med lägre parasittryck att tillgå, t.ex. marker som betats av ett annat djurslag året innan, kan du låta kor med tidigt födda kalvar gå på dessa först. I annat fall kan du ta ett träckprov från kalvarna efter fyra till sex veckor för att avgöra om de behöver avmaskas. Det finns färdiga ”Kolla masken – kit” att köpa.

På sankta, blöta och översvämmade marker kan problem med stora leverflundran uppkomma. Det vanligaste sättet att få reda på att parasiten finns är via slaktavräkningen där skador på levern rapporteras. Vid problem bör du diskutera lämplig avmaskningsstrategi med veterinär. Gör också en noggrann betesplanering för att så långt som möjligt undvika problem.

Strandängar svämmas lätt över och problem med stora leverflundran kan förekomma

Sent betessläpp i juli månad på torr-frisk naturbetesmark.
Foto: Lars Johansson

Kompletterande skötsel av naturbetesmarken när betesdjuren inte räcker till

Att behålla ett öppet landskap med betesmarker i hävd kan vara ett problem när djuren inte räcker till. Grästillsväxt liksom djurantal kan variera mellan år och ett av de största hoten mot biologisk mångfald är igenväxning. För många djurhållare är också miljöersättningarna för bete en viktig del av företaget. Som djurhållare är det därför fördelaktigt att titta närmare på alternativa skötselmetoder.

Har du ytor inom betesmarken som går att slå?

Om du kan slå vissa ytor inom betesmarken är det positivt om du kan stängsla dessa separat, slå och skörda dem. Du kan till exempel ersätta bete med slätter och skörd vartannat år, eller beta tidigt i maj och sedan slå och skörda ytan senare under sommaren. Släpper du djuren på efterbete har du ett smakligt gräs med lägre parasittryck.

Vartannatårsbete, bränning och sam(ar)bete

Ett annat alternativ är att helt undanta en fålla från bete något år. Metoden fungerar bäst på lågavkastande marker. Nackdelen är att det ansamlas förna, vilket kan bli ett problem nästkommande betessäsong. En lösning är då att bränna av vegetationen under tidig vårvinter. Att bränna är också ett alternativ om du har stora fållor där vissa delar är sämre avbetade.

Med rätt djurkategori kan du skjuta på tidpunkten för betessläpp i vissa marker, vilket också gynnar biologisk mångfald. Du kan också se dig om efter samarbete med de som har andra djurslag eller djurkategorier.

Kontakta din länsstyrelse om du vill använda någon av dessa alternativa skötselmetoder eftersom det finns villkor i miljöersättningen och gårdsstödet som medför att de inte alltid är tillåtna.

Bränning av förväxt vegetation i betesmark.
Foto: Marina Bengtsson

Om du har miljöersättning för skötsel av betesmarker och slåtterängar ska du följa villkoren för ersättningen. På många marker finns det till exempel villkor som reglerar tillskottsutfodring. På Jordbruksverkets webbplats kan du läsa mer om villkoren och vilka ersättningar som finns att söka. Om du är osäker på vad som gäller fråga alltid din länsstyrelse. Där kan du också få råd om natur- och kulturvårdsinriktad skötsel av dina marker.

Stenskvättan föredrar torra, soliga betesmarker där den gärna bygger bo i stenrösen.

Foto: Johan Wallander

Läs mer:

Bete och Betesdjur, Jordbruksverket, 2001

Nötkött, Anna Jamieson, Natur & Kultur, 2010

Stängselboken – Anders Råsberg, Jordbruksverket 2005.

Mångfaldsmarker; Naturbetesmarken en värdefull resurs? Hagmarksmistra, SLU, Centrum för biologisk mångfald, 2008

Databasen TUVA, Jordbruksverket, www.jordbruksverket.se/tuva, Ängs- och betesmarksinventeringen.

Rapporten RA13:22 Kan nya metoder stärka skötseln av våra ängs- och betesmarker? Jordbruksverket.

Text: Helena Stenberg, Tingstad lantbruk HB och Karin Hante, länsstyrelsen Västra Götaland (texten om kompletterande skötsel)

Foto: Helena Stenberg där inget annat anges

Jordbruksverket

551 82 Jönköping

Tfn 036-15 50 00 (vx)

E-post: jordbruksverket@jordbruksverket.se

www.jordbruksverket.se

ISSN 1102-8025

J023:18

